

Azərbaycanda *Ranunculus* L. Cinsi Növlərinin Təyinedici Cədvəli

T.M. Əkbəri, P.X. Qaraxani*, T.A. Qasımova

AMEA Botanika İnstitutu, Badamdar yolu, 40, Bakı AZ1004, Azərbaycan; *E-mail: p.garakhani@mail.ru

Məqalədə Azərbaycan florasında *Ranunculus* L. cinsinə daxil olan növlərin yeni təyinedici cədvəli göstərilmişdir.

Açar sözlər: *Ranunculus*, təyinedici cədvəl, növ, Azərbaycan

Ranunculaceae *Ranales* sırasında ən böyük fəsilə hesab olunur. Fəsilənin növləri mülayim və soyuq ərazilərdə yayılmışdır. Əksəriyyəti ot, nadir hallarda yarım kol və lianlardır. Yarpaqları qarşı-qarşıya və növbəli düzülür, yarpaqaltlıqları yoxdur. Çiçəkləri müxtəlif çiçək qrupunda toplanmış, nadir hallarda tək-tək yerləşmiş ikicinsli, aktinomorf, bəzən ziqomorf, entomofil bitkilərdir. Çiçəkyanlığı müxtəlif, sadə və ya ikiqat, staminodiyalar və nektarlıqlardan ibarətdir. Erkəkciyərlər çox və ya qeyri-müəyyən sayda, nadir hallarda 3 (2) ədəd olur. Dişikləri çox, sərbəst, bəzən 5(3) - 1 sayda olur. Yumurtalıq üst vəziyyətdə, biryuvalı, yumurtacıqlar müxtəlif saydadır. Qaymaqçiçəklilər ilk baharda, bəzən qarın altında çiçəkləyir. Meyvələri bir neçə yarpaqcıqdan ibarət olan fındıqca və ya çalov meyvədir. Fəsilənin bəzi nümayəndələri alkaloid-lərlə zəngindir, zəhərli nümayəndələri demək olar ki, çoxdur. Onlar üçün erkəkciyərlə əlaqədar nektarlıqların olması xarakterik hesab olunur. Qaymaqçiçəklilər fəsiləsinin cinsləri içərisində Qaymaqçiçəyi cinsi (*Ranunculus* L.) geniş yayılmışdır. Bu cins bütün dünyada yayılmış 400-ə qədər növü birləşdirir.

Cins *Ranunculus* L. 1753 sp.pl. 1;548.p.p.

Cinsin növləri bir və ya çoxillik bitkilərdir. *Ranunculus* cinsinin çox növlərində qarışıq kök sistemidir. Lakin, əsas kök və əlavə köklərdən ibarətdir. Əsas kök ya seçilmir, ya da əlavə köklərlə qarışır.

Çiçəkləri aktinomorf, ikicinsli, sarı rəngdə, kasa yarpaqları və ləçəkləri 5 ədəd, gineseyi apokarpdır. Erkəkciyərlər çoxdur (Гроссгейм, 1934, 1949).

Nektarlıqlar, ləçəklər dairə üzrə, qalan hissələr isə spiral şəklində qabarıq çiçək yatağı üzərində yerləşirlər. Yumurtalıqda bir ədəd yumurtacıq yerləşir və üst vəziyyətdədir. Meyvələr qabarıq çiçək yatağı üzərində yığılmış fındıqca və ya toxumcaya bənzərdir (Лыфферов, 2006a, б; Флоа СССР, 1937).

Lectotypus: *R. auricomus* L.

Azərbaycan florasında cins İ.İ.Karyagin (Карягин, 1953) tərəfindən öyrənilmişdir. Karyagin cinsi heç bir yarımciyə, seksiyaya ayırmamış, cinsə aid 31 növ olduğunu göstərmişdir. Son ədəbiyyat məlumatlarına əsaslanaraq (Конспект флоры Кавказа, 2012) müəyyən olunmuşdur ki, Azərbaycan

florasında *Ranunculus* cinsi 2 yarımciyə, 9 seksiyaya, 2 yarımseksiya da toplanmış, 24 növ, 7 yarımnövdən ibarətdir.

Bütün şimali yarımkürəsinin mülayim qurşağında yayılmış 250 növdən Azərbaycanda 24 növə rast gəlinir. Bizim tərəfimizdən bu növlərin yeni təyinedici cədvəli tərtib edilmişdir.

1. Ağ çiçəkli su bitkiləridir. Yarpaqları sapşəkilli hissələrə bölünmüşdür.....
.....**yarımciyə *Batrachium*...2**
+ Sarıçiçəkli quru bitkiləridir. Yarpaqları barmaqvari və ya lələkvari bölümlüdür.....**yarımciyə *Ranunculus*.....3**
2. Fındıqcameyvə başcıqlıdır.....***R.trichyophyllus***
+ Fındıqcameyvə başcıqlı olub, 50-80 mm-dir.....***R.rioni***
3. Birillikdir.....4
+ Çoxillikdir.....9
4. Meyvələmə vaxtı çiçək oxu yoğunlaşmış, içiboş, bir neçə qövsvari əyilən olur.....***R.chius***
+ Meyvələmə vaxtı çiçək oxu yoğunlaşmış, düz olur.....5
5. Fındıqcameyvə buruncuqludur.....6
+ Fındıqcameyvə buruncuqsuzdur.....7
6. Kasa yarpağı kənara qatlanmışdır.....***R. sceleratus***
+ Kasa yarpağı qabarıqdır.....***R.ophioglossifolius***
7. Fındıqcameyvə kənardan yastı enli haşiyəli, kənardan uzun dolu tikanlıdır ***R.arvense***
+ Fındıqcameyvə kənardan tikansız, kəskin haşiyəlidir.....8
8. Fındıqcameyvə iridir, səthi uzun tikancıqlarla doludur.....***R.muricatus***
+ Fındıqcameyvə kiçikdir, səthi tikansız, üzəri qabarcıqlıdır.....***R.cornutus***
9. Çoxillikdir.....12
+ Birillik və ya ikiillikdir.....10
10. Ağımtıl-gümüşü-ipək bitkidir, yumşaq tükcüklüdür.....***R.illyricus***
+ Demək olar ki, çılpaq bitkidir.....11
11. Kasayarpağı aşağıdan qatlanmışdır. Kökətrafi yarpaqlar üç bölümlüdür.....***R.oxyspermus***
+ Kasayarpağı uzanmışdır. Kökətrafi yarpaqlar lələkvari bölümlüdür.....***R.cicutarius***

12. Yarpaqları bütöv, bütövkənarlı və ya seyrək dişciklidir.....13
 + Yarpaqları barmaqvari və ya lələkvari bölümlü və ya parçalanmışdır.....14
13. Başcıqda toplanmış meyvə şarvaridir.....
R.lingua
 + Başcıqda toplanmış meyvə dəyirmi-tərsinə yumurtaşəkillidir.....*R.strigillosus*
14. Kökümsovlu bitkilərdir.....16
 + Yosunlaşmış köklərə malik bitkilərdir.....15
15. Kökyanı yarpaqlar uzunsov saplaqlı, çılpacdır.....*R.aucheri*
 + Kökyanı yarpaqlar üç dərən bölümlüdür, dişcikli və ya kürəşəkildir.....*R.polyrhizos*
16. Kasa yarpağı aşağıya doğru dartılmışdır.....17
 + Kasa yarpağı genişlənmişdir.....18
17. Gövdə yumşaq tükcüklərlə örtülmüşdür.....
R.elegans
 + Gövdə aşağıya doğru yönəlmiş uzun, sət tükcüklərlə örtülmüşdür.....*R.grandiflorus*
18. Yarpaqları əsasından 3-5 bölümlüdür19
 + Yarpaqları əsasına qədər 3-5 bölümlü deyil.....21
19. Çılpaq, yüksələn və ya aşağı hissədən yayılan və yerüstü zoğları sürünən bitkidir..... *R.repens*
 + Düz, bəzən yüksələn gövdəyə malik bitkidir, ancaq yerüstü zoğları yoxdur.....20
20. Orta seqment çox qısa enli saplaqcıqlı, yan seqmentlər oturaqdır.....*R.buhsei*
 + Orta seqment uzun saplaqcıqlı, yan seqmentlər qısa saplaqcıqlı və ya oturaqdır. Seqmentlərin hissələri xətvəridir.....*R.meyerianus*
21. Hörumçək toruna bənzər yunlu bitkidir. Yarpaqları qalın, dəyirmi-ürəkşəkili, üç bölümlü, dişikli seqmentlidir.....*R.arachnoideus*
 + Hörumçəktorunabənzər tükcüksüz bitkidir22
 22. 15 sm hündürlüyündə kiçik bitkidir. Gövdə bir-iki çiçəklidir.....*R.crassifolius*
 + Çox hündür, adətən 20-60 sm hündürlüyündə iri yarpaqlı bitkidir.....23
 23. Gövdə sıx və adətən cod tükcüklüdür.....
R.baydarae
 + Gövdə dağınıq və adətən yumşaq tükcüklüdür.....
R.oreophillus

ƏDƏBİYYAT

- Гроссгейм А.А. (1934) Флора Кавказа. Баку: АН СССР, Т. 4: 342 с.
- Гроссгейм А.А. (1949) Определитель растений Кавказа. М.: Сов наука, 747 с.
- Карягин И.И. (1953) Род *Ranunculus L.* Флора Азербайджана. Баку: АН Азерб. ССР, Т.4: 72-99.
- Конспект флоры Кавказа (2012) В 3-х томах. СПб.: М.: Товарищество научных изданий КМК, Т.3, ч. 2: 622 с.
- Луферов А.Н. (2006а) К таксономии некоторых азиатских видов лютика (*Ranunculus*). Бюл. Главн. ботан. сада, вып. 192: 95-97.
- Луферов А.Н. (2006б) Род *Ranunculus L.* Флора средней полосы европейской части России. 10-е изд. Москва: Товарищество научных изданий КМК, 600 с.
- Овчинников П.Н. (1937) Род *Ranunculus L.* Флора СССР. М.; Л., Т. 7: 351-509.

Ключ Для Определения Видов Рода *Ranunculus L.* В Азербайджане

Т.М.Акбери, П. Х. Гарахани, Т.А.Гасимова

Институт ботаники НАН Азербайджана

В статье приводится новый ключ для определения видов рода *Ranunculus L.* во флоре Азербайджана.

Ключевые слова: *Ranunculus*, ключ определения, вид, Азербайджан

Identification Key For The Determination Of The Species Of The *Ranunculus L.* Genus In Azerbaijan

T.M. Akbari, P.Kh. Garakhani, T.A. Gasimova

Institute of Botany, Azerbaijan National Academy of Sciences

A new identification key of the species belonging to the *Ranunculus L.* genus in the Azerbaijan flora is given in the article.

Keywords: *Ranunculus*, identification key, specie, Azerbaijan